

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.37>

Микола Остренко,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДІЮЧИЙ ПОРЯДОК «РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОМЕРЛИХ» ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУТУ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Актуальність статті полягає в тому, що сучасне законодавство, зокрема кримінальне процесуальне, на сучасному етапі розвитку нашої держави переживає реформацію та трансформацію в бік гуманізації та лібералізації відносин. Одним з ключових напрямів розвитку у даному випадку є інститут реабілітації, основним завданням якого, на нашу думку, є повне поновлення раніше засудженого, обвинуваченого в правах, обов'язках та повноваженнях та проведення компенсаторно-відшкодувальних заходів. Метою статті є дослідження існуючого порядку «реабілітації померлих», передбаченого КПК України та співвідношення з теоретичними положеннями інституту реабілітації у кримінальному процесі, запропонованого сучасними вченими-процесуалістами, та подальше підтвердження чи спростування позиції, що визначений механізм має відношення до інституту реабілітації у кримінальному процесі України. В статті досліджено комплекс кримінальних процесуальних норм, що закріплюють порядок «реабілітації померлого». Розглянуто низку судових рішень, за результатами чого зроблено висновок про те, що терміном «реабілітація померлого» вбачається децю поверхнєве ставлення до інституту реабілітації та не вирішуються основні завдання реабілітації. Автором здійснено пропозиції щодо заміни терміну «реабілітація померлого» на «спростування обвинувачення померлого», визначеного у нормах п. 6 ч. 2 ст. 52, п. 5 ч. 1 ст. 284, ст. 525 КПК України. Також здійснити зміни норм ч. 1 ст. 63 Закону України «Про Нотаріат» у місці установаження та повідомлення спадкоємцям про смерть спадкодавця та ч. 3 ст. 1230 Цивільного Кодексу України у місці отримання спадкоємцем права на відшкодування шкоди незалежно від смерті чи стану здоров'я спадкодавця, доповнити Цивільний Кодекс України нормою ч. 3-1 ст. 1230, у котрій закріпити порядок створення рахунку померлого спадкодавця, на який буде здійснюватися нарахування коштів та набуття власності на який матимуть право спадкоємці у порядку, визначеному законом. Наголошено, що рішення про так звану «реабілітацію померлого» не виправдовує померлого, не закриває кримінальне провадження із пред'явленою підозрою / обвинуваченням, не повертає його родичам утрачених прав померлого, майна та не відшкодовує майнової шкоди останнім. Судова практика просто «надає можливість» родичам померлого довести невинуватість останнього, наділивши їх тягарем вирішення завдань кримінального процесу, що є обов'язком органів, що здійснюють кримінальне провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, судовий вирок, реабілітація померлого, спростування обвинувачення померлого.

Постановка проблеми. Сучасне законодавство, зокрема кримінальне процесуальне, на сучасному етапі розвитку нашої держави переживає реформацію та трансформацію в бік гуманізації та лібералізації відносин. Одним з ключових напрямів розвитку у даному випадку є інститут реабілітації, основним завданням якого, на нашу думку, є повне поновлення раніше засудженого, обвинуваченого в правах, обов'язках та повноваженнях та проведення компенсаторно-відшкодувальних заходів.

Для усвідомлення явища реабілітації як правової інституції необхідно здійснити

аналіз поняття «реабілітації померлого» як діючого порядку захисту померлого, передбаченого нормами КПК України. А також установити, чи можна відносити його до теоретичних положень реабілітації у кримінальному процесі.

Ступінь розробленості проблеми. На питання реабілітації звертали увагу у своїх працях багато відомих дослідників, у тому числі й такі вчені, як Б.Т. Безлепкін, Л.В. Бойцова, О.В. Капліна, А.О. Орлова, М.І. Пастухов, О.О. Подопригора, М.С. Строгович, Т.Т. Таджисв, Д.В. Тат'янін, М.Є. Шумило, А.М. Смірнова та інші. Однак науковий ана-

ліз норм стосовно реабілітації, передбаченої КПК України, потребує подальшого аналізу та врегулювання.

У проведеному дослідженні А.М. Смірнова приділено значну увагу інституту відшкодування шкоди жертвам правосуддя та зловживання владою, закріплену в нормах міжнародно-правових договорів. [1, с. 42–62]

Своєю чергою у працях Г.О. Яшиної було здійснено дослідження міжнародно-правового досвіду реабілітаційних заходів, в якому надається пріоритет природі встановлених норм законодавства зарубіжних країн [2, с. 56–73].

Метою дослідження є дослідження існуючого порядку «реабілітації померлих», передбаченого КПК України, та співвідношення з теоретичними положеннями інституту реабілітації у кримінальному процесі, запропонованого сучасними вченими-процесуалістами, та подальше підтвердження чи спростування позиції, що визначений механізм має відношення до інституту реабілітації у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж здійснити аналіз чинного порядку проведення «реабілітації померлих», на нашу думку, слід визначитися з тим, які саме ознаки повинні містити реабілітаційні заходи на думку вітчизняних та зарубіжних учених. Так, на думку російського вченого процесуаліста Г.О. Яшиної, «исполнение решений о реабилитации подразумевает под собой не только взыскание с казны РФ или соответствующего субъекта денежных сумм, в порядке возмещения вреда, причиненного необоснованным преследованием. Прежде всего, исполнение решения о реабилитации включает в себя выполнение должностными лицами тех обязанностей, которые гарантируются государством, а именно: исполнение прокурором обязанности принести официальное извинение от лица РФ; направление судом информации по месту работы, учебы, жительства, в средства массовой информации, опровергающей сведения, порочащие честь, достоинство и доброе имя лица; восстановление должностными лицами органов государственной власти лица, подлежащего реабилитации, в трудовых, жилищных, пенсионных и иных правах; исполнение решения о возмещении вреда Министерством Финансов РФ» [2, с. 181], натомість С.О. Рогачев вважає, що «реабилитация – это признание государством в лице дознавателя, следователя или суда незаконности и необоснованности уголовного преследования лица путем вынесения постановления,

определения или приговора и обеспечение возможности реабилитированному восстановить нарушенные права и возместить весь причиненный ему вред» [3, с. 160].

Вітчизняні вчені-процесуалісти мають схожу думку стосовно природи та дотримання принципу публічності. Так, на думку М.Є. Шумила, «реабілітація – це форма реалізації принципу відповідальності держави перед особою у сфері кримінального судочинства. Вона є інститутом публічного права, в якому правопоновлюючі кримінально-процесуальні відносини врегульовані на засадах офіційності з використанням на субсидіарних умовах положень цивільного, трудового, пенсійного та інших галузей права, де роль лідируючого суб'єкта належить державі в особі суду». [4, с. 600]; О.В. Капліна вважає, що «реабілітація – це комплекс соціально-правових заходів, направлених на повне відновлення у попередніх правах громадянина, протиправно притягнутого до кримінальної відповідальності або засудженого, та відшкодування завданого йому збитку» [5, с. 183]; зрештою, М.Р. Мазур у своєму дослідженні дійшла до наступного висновку: «український законодавець розглядає реабілітацію як виправдання особи, закриття кримінальної справи щодо неї за реабілітуючими підставами, а наступне відновлення її порушених, обмежених прав – наслідком реабілітації. Таким чином, реабілітованою вважається особа, стосовно якої винесені, постановлені (ухвалені) такі акти і яка має право на поновлення порушених прав та законних інтересів та право на відшкодування завданої шкоди» [6, с. 174].

Таким чином, можна зрозуміти, що реабілітація у кримінальному процесі повинна мати наступний критерій: дотримання принципу публічності та усобичного (комплексного) поновлення органами / органом державної влади у втрачених правах особи, незаконно притягнутої до відповідальності (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого). Маючи вищевикладений критерій, можна дослідити чинний порядок так званої «реабілітації померлих», який міститься у деяких нормах чинного КПК України та установити чи має він відношення до теоретичних положень інституту реабілітації у кримінальному процесі.

Реабілітація померлих у КПК України відображена як елемент у нормах: «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: <...> 6) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи» (п. 6 ч. 2 ст. 52); «Кримінальне провадження закривається

в разі, якщо: <...> 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого» (п. 5 ч. 1 ст. 284); «Втрачені матеріали кримінального провадження можуть бути відновлені за заявою учасника судового провадження. Близькі родичі обвинуваченого, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації» (ст. 525) [7]. Що саме законодавець має на увазі під зазначеним терміном «реабілітація померлого» не визначено. Не унормовано цілу низку питань: хто користуватиметься правами померлого реабілітанта? Хто саме із близьких родичів має право приймати участь у процесі реабілітації на правах померлого реабілітанта? Яку саме низку порушених прав необхідно повернути спадкоємцю реабілітанта? Чи має право спадкоємець реабілітанта користуватися повним спектром прав померлого? Чи є необхідність у набутті статусу потерпілого спадкоємцю померлого у ході процесу реабілітації?

Щодо норм, які передбачають можливість реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України), суддівська практика виразила окрему думку. Так, відповідно до Окремої думки суддів Касаційного кримінального суду у провадженні № 51-4744 км18 за касаційною скаргою засудженого ОСОБА_3 на вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня слідує, що «...системне тлумачення норм КПК доводить, що правовий статус засудженого у кримінальному провадженні є різновидом спеціального статусу обвинуваченого. Це означає, що положення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК (а відтак і ст. 440 КПК) підлягають застосуванню в разі смерті не тільки обвинуваченого, але й засудженого». Йдеться про застосування зазначених норм не лише на стадії судового розгляду провадження та не лише відносно тільки підозрюваного та обвинуваченого, але й стосовно засудженого. «Смерть особи, яка вчинила злочин, робить провадження у кримінальній справі безпредметним. Зазначене зумовлене неможливістю реалізації мети і завдання кримінального провадження у зв'язку зі смертю засудженого». У зазначеній частині суд посилається на те, що дійсно смерть обвинуваченого, засудженого несе наслідок безпредметності та незавершеності завдання кримінального процесу, що за собою повинно тягнути, як наслідок закриття провадження. «...Якщо обставини, передбачені п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК, виникають під час судового провадження, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження (ч. 7 ст. 284 КПК)...» У вказаній частині суд доходить висновку про необхідність

прийняття рішення про закриття кримінального провадження за вищевказаними підставами у судовому засіданні, тобто на стадії судового розгляду. «...Буквальне тлумачення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК дозволяє дійти висновку про те, що кримінальне провадження може продовжуватися після смерті обвинуваченого лише з метою його реабілітації...». Тобто на будь-якій стадії кримінального провадження у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, засудженого за наявності відповідних підстав провадження повинно тривати далі з метою реабілітації померлого [8].

Наприклад, підставою для продовження кримінального провадження з метою реабілітації померлого може бути вирішення деяких питань, що потребують вирішення у ході експертного дослідження. Так, згідно з рішенням Центрального суду м. Миколаєва від 08.05.2018 р. у справі № 490/7579/17 слідує, що «...Органами досудового розслідування та державним обвинуваченням ОСОБА_5, який наразі помер, обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого частиною 5 статті 27 – частиною 3 статті 185 Кримінального Кодексу України. Його дружина ОСОБА_6 наполягає на продовженні розгляду кримінального провадження з метою реабілітації померлого. У суді нею заявлене клопотання про проведення почеркознавчої експертизи з метою вирішення питання про те, чи дійсно її чоловік ОСОБА_5 24 червня 2017 року підписував заяву про згоду на огляд належного йому автомобіля «БМВ320Д» /державний реєстраційний номер НОМЕР_1 /...» [9].

Вироком Олександрівського районного суду м. Кіровоградської області у справі № 397/1087/17 від 16.07.2020 р. здійснено наступне тлумачення положень п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України: «...п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачає закриття кримінального провадження у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, тому смерть особи позбавляє сенсу подальше провадження щодо можливо вчиненого нею кримінального правопорушення. Померла особа не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, тому смерть особи, яка підозрюється, обвинувачується в учиненні кримінального правопорушення, виключає постановку питання про її кримінальну відповідальність. Це відповідає вимогам ст. 61

Конституції України, згідно з якою юридична відповідальність особи має індивідуальний (особистий) характер. Єдиним винятком із такої ситуації є випадок, коли провадження необхідне для реабілітації померлого. З позиції КПК України, реабілітація померлого – це можливість доведення невинуватості померлого в учиненні кримінального правопорушення шляхом продовження кримінального провадження щодо нього після його смерті, що здійснюється за ініціативи інших осіб. Закриття кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України належить до нереабілітуючих підстав, тобто означає, що відносно особи зібрано достатньо доказів, які підтверджують учинення нею діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, однак в силу певних обставин подальше провадження виключається. Враховуючи цю обставину, можливість продовження кримінального провадження щодо померлого є позитивним явищем, оскільки дає шанс на встановлення істини в провадженні – винуватості або невинуватості цієї особи» [10]. Така позиція свідчить про те, що ставлення до реабілітації померлого у конкретному кримінальному провадженні має характер тожності закриттю кримінального провадження, такому, що нівелює будь-які претензії стосовно померлого. Водночас для судді у конкретному провадженні реабілітація відіграє роль можливості доведення у суді невинуватості померлої особи. Тобто суд ставить під сумнів здійснення дотримання принципу змагальності у кримінальному провадженні, оскільки з огляду на цю позицію порушується принцип невинуватості особи. Суд зобов'язує представників померлої особи доводити, що вона невинувата. На нашу думку це ніяк не може бути пов'язано із реабілітацією, та така думка є хибною, тому що передусім не надає права особі повністю бути відновленою у втрачених правах, відшкодувати шкоду їй та/або її родичам, а зобов'язує доводити свою невинуватість, що є грубим порушенням засад Конституції та загальних прав людини і громадянина.

Як у подальшому показує дослідження емпіричного матеріалу судових вироків, судові органи наділяли близьких родичів, хто подав скарги з метою реабілітації померлого, відповідними правами, як учасників кримінального провадження. Так, судовою ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області у справі № 201/7483/17 від 14.06.2017 р. визначено «...Зазначені вище дії ОСОБА_2, яка є членом сім'ї померлого підозрюваного, на думку колеги суддів, свідчать про її намір реабілітувати свого сина

ОСОБА_3, у зв'язку з чим вона наділяється правами підозрюваного в частині, необхідній для його реабілітації» [11]. Таким чином, суд наділив скаржника правами підозрюваного / обвинуваченого з метою доведення невинуватості померлого. Знову ж таки, своїм рішенням суд наділив близького родича правами підозрюваного, зобов'язавши останнього доводити невинуватість померлого. Так, сьогодні скасування підозри / обвинувачення померлого в інший спосіб виглядає неможливо, оскільки головним завданням кримінального провадження є притягнення до відповідальності усіх винуватих та непритягнення невинуватих, а також передусім установлення об'єктивної істини. У зв'язку із цим передчасне скасування підозри / обвинувачення померлого лише за фактом смерті останнього буде передчасним та ускладнити подальше здійснення кримінального провадження. Рішення про так звану «реабілітацію померлого» не виправдовує померлого, не закриває кримінальне провадження із пред'явленою підозрою / обвинуваченням, не повертає його родичам утрачених прав померлого, майна та не відшкодовує майнової шкоди останнім. Судова практика просто «надає можливість» родичам померлого довести невинуватість останнього, наділивши їх тягарем вирішення завдань кримінального процесу, що є обов'язком органів, що здійснюють кримінальне провадження.

Що стосується прийняття рішення про продовження проведення судового провадження з метою реабілітації померлого суд приймає таке рішення за скаргами, заявами та клопотаннями різних родичів померлого, які не завжди є близькими. Наприклад, судом м. Житомира у справі № 278/668/15-к від 02.03.2016 р. прийнято рішення про продовження провадження за наступних обставин: «Сестра померлого обвинуваченого ОСОБА_3 29.04.2015 року подала суду заяву про проведення судового розгляду у зв'язку з необхідністю реабілітації померлого брата ОСОБА_2, що в силу п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України є підставою для проведення судового розгляду». Та за результатами судового розгляду судом прийнято наступне рішення: «ОСОБА_2 виправдати за обвинуваченням за ч. 1 ст. 366 КК України у зв'язку із відсутністю в його діянні складу злочину» [12].

Судом м. Нова Одеса у справі 473/1589/16-к від 19.11.2018 прийнято рішення про продовження провадження за наступних обставин: «З заявою про здійснення кримінального провадження за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК України, з метою його реабілітації, звернулася мати обвину-

ваченого – ОСОБА_2». Та за результатами судового розгляду судом прийнято наступне рішення: «Кримінальне провадження № 1201515000000415 за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК України, закрити на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зв'язку із смертю обвинуваченого» [13].

Олександрівським районним судом Кіровоградської області у справі № 397/1087/17 від 16.07.2020 р. прийнято рішення про продовження провадження за наступних обставин: «Згідно свідоцтва про смерть, ОСОБА_1 помер ІНФОРМАЦІЯ_2, але його матір'ю подано клопотання про продовження розгляду кримінального провадження стосовно її сина з метою його реабілітації». Та за результатами судового розгляду судом прийнято наступне рішення: «...ОСОБА_1 визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, а кримінальне провадження № 12017120310000263 по обвинуваченню ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, в частині висуного обвинувачення ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, закрити на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зв'язку із смертю обвинуваченого ОСОБА_1...» [14]. У даному випадку судом прийнято рішення відповідно до ступеню доказовості вини обвинуваченого по суті. Таким чином, суд, прийнявши таке рішення, більше не вбачав підстав для продовження кримінального провадження з метою реабілітації померлого.

Так, на прикладі попередньо представлених рішень можна побачити, що суддя наділяв мати, сестру правами підозрюваного, обвинуваченого у частині, необхідній для реабілітації відповідно до положень, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Оріхівським районним судом Запорізької області у справі № 323/2080/15-к від 13.06.2016 р. серед підстав продовження провадження було зазначено: «20.04.2016 року обвинувачений ОСОБА_1 помер, однак ухвалою суду від 13.06.2016 року судове провадження щодо нього було продовжено на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки захисник обвинуваченого ОСОБА_1, адвокат ОСОБА_2, вважала це за необхідне для реабілітації померлого від пред'явленого обвинувачення». Та за результатами розгляду ухвалено наступне: «ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, та ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_4, визнати невинуватими за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК Укра-

їни, та виправдати їх за відсутністю складу злочину...» [15]. У зазначеній ситуації судом прийнято рішення на підставі клопотання захисника. В окремих випадках з метою реалізації права на реабілітацію померлого та продовження кримінального провадження суд залучає захисника померлого. Так, Держинським міським судом Донецької області прийнято ухвалу у справі № 225/1312/19 від 12.03.2019 за наступних обставин: «У підготовчому засіданні судом було з'ясовано, що обвинувачена померла. У померлої обвинуваченої захисника у даному кримінальному провадженні не було. За таких обставин у підготовчому засіданні суд має вирішити питання про закриття кримінального провадження унаслідок смерті обвинуваченої. п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачає можливість закриття провадження з цієї підстави, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. А відтак суду слід з'ясувати питання щодо необхідності реабілітації померлої» [16], та на вищевказаній підставі було залучено захисника померлій.

Держинським районним судом м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі № 1-127/11 від 29.12.2020 р. серед підстав продовження провадження було зазначено: «Розгляд справи в частині обвинувачення, пред'явленого ОСОБА_1 померлій ІНФОРМАЦІЯ_6 ОСОБА_5 за ст. 356 КК України продовжено в даному провадженні за клопотанням родичів померлої: ОСОБА_2, ОСОБА_4 і ОСОБА_4 з метою її посмертної реабілітації в разі недоведеності пред'явленого щодо неї звинувачення». Та за результатами розгляду ухвалено наступне: «ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_4, ОСОБА_6 (посмертно) в пред'явленому їм обвинуваченні в скоєнні злочину, передбаченого ст. 356 КК України (по епізоду вивезення обладнання у вересні 2004 року) визнати невинними і виправдати їх на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України у зв'язку з відсутністю складу злочину» [17].

На думку судді Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, яка відображена ухвалою від 25.06.2017 р. у справі № 201/10268/17, «Суд погоджується з таким доводом представника скаржника, оскільки дійсно сторона обвинувачення перед закриттям кримінального провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного, зобов'язана встановити коло близьких осіб підозрюваного, роз'яснити їм належним чином, в тому числі шляхом фіксування такого факту у протоколі допиту, право на реабілітацію померлого та продовження досудового розслідування і судового провадження з метою встановлення винуватості або невинуватості помер-

лої особи, й отримати від них письмове підтвердження реалізації цього права, однак, як встановлено судом при розгляді цієї скарги, таких дій прокурором належним чином здійснено не було, оскільки повідомлення на ім'я ОСОБА_2 про надання доказів реабілітації підозрюваного не може вважатися належним роз'ясненням останній її права на реабілітацію свого близького родича, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК України, а отже, доводи прокурора в цій частині є безпідставними» [18]. Орган, що здійснює кримінальне провадження, був зобов'язаний встановити близьких родичів померлої та у допиті належним чином роз'яснити про те, що останні мають право на реабілітацію померлого, при тому, що ст. 42 КПК України (підозрюваний, обвинувачений) не містить права на реабілітацію померлої особи.

Таким чином, можна конкретніше визначитися із тим, що згідно із суддівською практикою розуміється під порядком «реабілітації померлого»:

- кримінальне провадження у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого, засудженого підлягає закриттю;

- закриття здійснюється на будь-якій стадії органом, який безпосередньо його здійснює;

- продовження кримінального провадження допускається за клопотанням, заявою, скаргою близького родича / захисника у кримінальному провадженні (на підставі п. 6 ч.2 ст. 52 КПК України); На нашу думку, подібна форма продовження кримінального провадження є нехарактерною для здійснення кримінальної процесуальної реабілітації, оскільки початком такої є встановлення незаконності прийнятого рішення органом, що здійснював кримінальне провадження. Незаконність дій встановлюється прийнятим рішенням у дисциплінарному або кримінальному провадженні стосовно конкретної особи.

- орган, що здійснює кримінальне провадження, наділяє правами суб'єкта оскарження підозрюваного / обвинуваченого у частині реабілітації;

- реабілітація є «можливістю» доведення невинуватості померлого підозрюваного / обвинуваченого / засудженого;

- форма, порядок подачі та коло суб'єктів, які мають право на оскарження закриття кримінального провадження для його продовження з метою реабілітації померлого, не врегульовані; за формально-логічним методом правонаступником можна вважати близького родича, якого визнано представником підозрюваного / обвинува-

ченого після смерті особи та який безпосередньо приймав участь у кримінальному провадженні. Та надалі у разі скасування незаконно пред'явленої підозри / обвинувачення / засудження остання матиме право на відшкодування шкоди, завданої померлій особі. З іншого боку, є коло спадкоємців, які відповідно до норм ст.ст. 1261-1265 ЦК України [19] мають можливість вступити або вже вступили у право спадщини та які є захищеною стороною по факту. Інші випадки у разі відмови від успадкованої відшкодуваної шкоди передбачені нормами ЦК України. У визначенні кола спадкоємців можуть виникнути труднощі, оскільки імовірні спадкоємці повідомляються про відкриття спадщини у такому порядку: «нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, отримавши від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язана повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких відоме» (ст. 63 Закону України «Про нотаріат») [20]. У зв'язку із цим права спадщини на відшкодовану шкоду можуть бути позбавлені інші родичі померлої особи. Водночас право на успадкування отриманої відшкодуваної шкоди може бути реалізовано спадкоємцями у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 1230 ЦК України, «до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя». Таке формулювання сьогодні є досить некоректним та утворює додаткові труднощі спадкоємцям із отримання відшкодуваної шкоди, завданої померлим незаконно притягнутим до кримінальної відповідальності спадкодавцем.

- форма прийнятого рішення про реабілітацію померлої особи здійснюється лише у вигляді закриття кримінального провадження та не несе за собою будь-яких юридичних наслідків, проте може бути підставою для подання позову про відшкодування шкоди у цивільному судочинстві, або прийняття такого рішення у ході закриття кримінального провадження на підставі норм Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [21];

- прийняте рішення про закриття кримінального провадження не передбачає відшкодування завданої моральної та майнової шкоди, повернення втраченого майна, корпоративних прав.

Таким чином, дослідивши діючий порядок «реабілітації» померлого, визначений

чинним КПК України, можна дійти висновку, що в ньому вбачається дещо поверхневе ставлення до інституту реабілітації та не вирішуються основні завдання реабілітації. При дотриманні принципів публічності досліджуваній порядку не ставить на меті прийняття рішення з усебічного поновлення особи у втрачених правах наслідок незаконного кримінального переслідування. Метою зазначеного порядку є лише скасування незаконно пред'явленої підозри / обвинувачення / засудження. До реабілітаційного порядку особа переходить у разі, якщо відносно останньої прийнято рішення про закриття кримінального провадження за обставин, що виключають кримінальну караність, наслідком чого повинно бути відкрито дисциплінарне або кримінальне провадження відносно осіб, що приймали незаконне рішення [22, с. 194] (ч. 2 ст. 130 КПК України) [7], а у випадку незаконного засудження – виправдання померлого. Вищевказані критерії, на нашу думку, відповідають ознакам терміну «реабілітації» (пізньолат. *Rehabilitatio*, поновлення). На нашу думку, вищевикладений порядок більше підходить до порядку «скасування / спростування / недоведеності пред'явленої підозри / обвинувачення органами слідства, прокуратури, суду», а у випадку смерті засудженого – виправдання. Таким чином, на нашу думку, слід замінити термін «реабілітація померлого» на «спростування обвинувачення померлого», визначеного у нормах п. 6 ч. 2 ст. 52, п. 5 ч. 1 ст. 284, ст. 525 КПК України. У разі, якщо «спростування обвинувачення померлого», його виправдання та послідовна реабілітація здійснювалась за участю захисника померлого обвинуваченого / засудженого без безпосередньої участі близьких родичів, відповідною державною установою необхідно створити особовий рахунок померлої особи, на якому буде зберігатися кошти на відшкодування майнової та немайнової шкоди, правом на володіння та розпорядження якими спадкоємці набуватимуть у порядку норм Глав 84-90 ЦК України від 16.01.2003 та Глави 7 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993. У зв'язку із чим маємо наступні пропозиції, а саме:

– доповнити ч. 1 ст. 63 Закону України «Про нотаріат» наступним положенням «...зобов'язана повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких відоме. А також чинити усі можливі дії для установаження та повідомлення спадкоємцям, місце знаходження яких на момент відкриття спадщини невідомо»;

– замінити ч. 3 ст. 1230 ЦК України наступним положенням «До спадкоємця

переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві незалежно від його смерті чи стану здоров'я» та доповнити зазначену статтю положенням ч. 3-1 ст. 1230 ЦК України «З метою здійснення скасування обвинувачення померлого, його виправдання або подальшої реабілітації незаконно притягнутого до кримінальної відповідальності померлого спадкодавця Національний банк України зобов'язаний відкрити особовий банківський рахунок на ім'я померлого спадкодавця, на який буде здійснюватися нарахування коштів Казначейством України із державного та/або місцевого бюджету на відшкодування завданої шкоди. Набуття права власності на особовий рахунок спадкодавця мають право спадкоємці у загальному порядку, визначеному Цим Кодексом. У разі відсутності спадкоємців, які повинні були у передбачений законом строк вступити у спадщину, відшкодовані судом кошти на користь спадкодавця повертаються на рахунок державного органу, що здійснював попередньо відрахування».

Список використаних джерел:

1. Смирнов А.М. Правовой статус жертв правосудия и злоупотребления властью как особый вид правового статуса человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харьков 2004. 180 с.
2. Яшина Г.О. Конституционно-правовые основы реабилитации в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Пенза 2015. 233 с.
3. Рогачев С.О. Реабилитация в уголовном процессе : ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва 2009. 177 с.
4. Шумило М.Є., упоряд. О.В. Капліна. Вибрані праці. Харків : Право 2019. 1168 с.
5. Капліна О.В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе Украины : ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків 1998. 238 с.
6. Мазур М.Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі : ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів 2011. 238 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 20.11.1994 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2021).
8. Окрема думка суддів Касаційного кримінального суду у провадженні № 51-4744 км18, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79382568> (дата звернення: 01.03.2021).
9. Рішення Центрального суду м. Миколаєва від 08.05.2018 р. у справі № 490/7579/17, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82704044> (дата звернення: 01.03.2021).
10. Вирок Олександрівського районного суду м. Кіровоградської області від 16.07.2020 р. у справі № 397/1087/17, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90425632> (дата звернення: 01.03.2021).

11. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 14.06.2017 р. у справі № 201/7483/17, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67319098> (дата звернення: 01.03.2021).

12. Рішення суду м. Житомира від 02.03.2016 р. у справі № 278/668/15-к, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56194517> (дата звернення: 01.03.2021).

13. Рішення суду м. Нова Одеса від 19.11.2018 у справі 473/1589/16-к, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77938712> (дата звернення: 01.03.2021).

14. Рішення Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 16.07.2020 р. у справі № 397/1087/17, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90425632> (дата звернення: 01.03.2021).

15. Рішення Оріхівського районного суду Запорізької області у справі від 13.06.2016 р. у справі № 323/2080/15-к, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58262716> (дата звернення: 01.03.2021).

16. Ухвала Дзержинського міського суду Донецької області від 12.03.2019 р. у справі № 225/1312/19, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80369843> (дата звернення: 01.03.2021).

17. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 29.12.2020 р. у справі № 1-127/11, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93890407> (дата звернення: 01.03.2021).

18. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 25.06.2017 р. у справі № 201/10268/17, веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67987135> (дата звернення: 01.03.2021).

19. Цивільний кодекс України від 16.03.2003, веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.03.2021).

20. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993, веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 01.03.2021).

21. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2020).

22. Суховіліна А.О. Інститут реабілітації в кримінально-процесуальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків 2012, 260 с.

Mykola Ostrenko. The current procedure for “rehabilitation of the dead” as an element of the institution of rehabilitation in the present Criminal Procedure Code of Ukraine

The relevance of the article is that modern legislation, in particular criminal procedure, at the present stage of development of our state is undergoing reform and transformation towards the humanization and liberalization of relations. One of the key areas of development in this case is the institution of rehabilitation. The main task of which, in our opinion, is the full restoration of the previously convicted, accused in the rights, duties and powers, and the implementation of compensatory and compensatory measures. The aim of the article is to study the existing procedure of “rehabilitation of the dead” provided by the CPC of Ukraine and the relationship with the theoretical provisions of the institute of rehabilitation in criminal proceedings, proposed by modern scholars and further confirm or refute the position that the mechanism is relevant to the institute of rehabilitation in criminal proceedings. The article examines a set of criminal procedural norms that establish the procedure for “rehabilitation of the deceased” A number of court decisions were considered, as a result of which it was concluded that the term “rehabilitation of the deceased” refers to a somewhat superficial attitude to the institution of rehabilitation and does not solve the main tasks of rehabilitation. The author made proposals to replace the term “rehabilitation of the deceased” with “refutation of the accusation of the deceased”, defined in the provisions of paragraph 6 of Part 2 of Art. 52, item 5 part 1 of Art. 284, of Art. 525 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Also make changes to the rules of Part 1 of Art. 63 of the Law of Ukraine “About Notaries” in the place of establishment and notification of the heirs of the death of the testator and Part 3 of Art. 1230 of the Civil Code of Ukraine in the place of receipt by the heir of the right to compensation regardless of the death or health of the testator, to supplement the Civil Code of Ukraine with Part 3-1 of Art. 1230, in which to establish the procedure for creating an account of the deceased testator, to which the funds will be accrued, and the acquisition of property to which the heirs will be entitled in the manner prescribed by law. It is emphasized that the decision on the so-called “rehabilitation of the deceased” does not acquit the deceased, does not close the criminal proceedings with suspicion/accusation, does not return to the relatives the lost rights of the deceased, property and does not compensate the property. Judicial practice simply “gives the opportunity” to the relatives of the deceased to prove the innocence of the latter, giving them the burden of solving the problems of criminal proceedings, which is the responsibility of the bodies conducting criminal proceedings.

Key words: criminal trial, court verdict, rehabilitation of the deceased, refutation of the accusation of the deceased.